

۹۲۳۶۰۰۹

دانشگاه شهید چمران اهواز

دانشکده الهیات و معارف اسلامی

پایان نامه کارشناسی ارشد الهیات و معارف اسلامی

گرایش علوم قرآن و حدیث

عنوان :

معنا شناسی واژگان یوم و ایام در قرآن کریم

استاد راهنما:

دکتر سید یوسف محفوظی موسوی

استاد مشاور:

دکتر قاسم بستانی

نگارنده :

مرضیه پیروزی فر

مهرماه سال ۱۳۹۹

نام خانوادگی : پیروزی فر	نام: مرضیه	شماره دانشجویی : ۸۹۳۶۰۰۳
عنوان پایان نامه : معناشناسی واژگان یوم و ایام در قرآن کریم		
استاد/ اساتیدراهنما: آقای دکتر سید یوسف محفوظی موسوی		
استاد/ اساتید مشاور: آقای دکتر قاسم بستانی		
درجه تحصیلی: کارشناسی ارشد	رشته: الهیات	گرایش: علوم قرآن و حدیث
دانشگاه : شهید چمران	دانشکده: الهیات و معارف اسلامی	گروه : علوم قرآن و حدیث
تاریخ فارغ التحصیلی :	۹۲ /۷/۲۸	تعداد صفحه: ۱۰۲
کلید واژه ها : قرآن- معناشناسی تاریخی و توصیفی - یوم - ایام		
<p>معناشناسی شاخه ای از زبان شناسی میباشد که به مطالعه شبکه روابط بین صورت زبان و پدیده های جهان خارج و مفاهیم ذهنی ما میپردازد. معناشناسی فرآیندیست که میتواند قرآن پژوهان را هر چه بیشتر با واژه های قرآنی آشنا کند و معناشناسی واژه های قرآن از مهم ترین روش های فهم صحیح آن به شمار می آید. واژگان یوم و ایام در متن قرآن کریم به صورت مکرر و برای بیان مفاهیم اساسی از جمله مراحل خلقت و معاد استفاده شده اند. یوم و ایام در مقاطع گوناگون زمانی در معانی مختلف به کار رفته است. کاربرد و استعمال اصلی واژه ی یوم، زمان و وقت میباشد و سایر معانی مثل روز قیامت، هنگام، زمان حاضر، دوره و ... به نوعی با معانی اصلی در ارتباط میباشد.</p> <p>منظور از معناشناسی تاریخی، شناخت معنای وضعی واژه و تحولات معنایی آن میباشد. در مرحله معناشناسی تاریخی، معنای واژه در دوره قبل از نزول قرآن یعنی دوران جاهلیت، مخضرمین و اسلامی مورد بررسی قرار میگیرد.</p> <p>در معناشناسی توصیفی، به بررسی رابطه معنایی واژگان در یک حوزه معنایی و در مقطع زمانی خاص پرداخته می شود، به این صورت که به کاربرد واژگان یوم و ایام تنها در متن قرآن کریم توجه می شود.</p> <p>در این تحقیق معانی و کاربردهای مختلف این واژگان در قرآن کریم، کتب معتبر تفسیری تاریخی، شعر های عربی و ضرب المثل ها در سه دوره مختلف جاهلی، مخضرمین و عصر اسلامی مورد بررسی قرار داده و نتایج نهایی شامل تفاوت ها، شباهت ها و تطورات معنایی این واژگان را بیان نموده ایم.</p>		

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱.....	مقدمه

فصل اول کلیات

۳.....	۱-۱- بیان مسئله.....
۵.....	۲-۱- سوالات تحقیق.....
۶.....	۳-۱- فرضیات تحقیق.....
۶.....	۴-۱- اهداف تحقیق.....
۶.....	۱-۴-۱- هدف کلی.....
۶.....	۲-۴-۱- اهداف جزئی.....
۶.....	۵-۱- اهمیت و ضرورت تحقیق.....
۷.....	۶-۱- روش تحقیق.....
۷.....	۷-۱- پیشنهاد تحقیق.....

فصل دوم: معنا شناسی تاریخی یوم و ایام

۹.....	۱-۲- مقدمه.....
۱۰.....	۲-۲- بررسی واژگان یوم و ایام در کتابهای لغت.....
۱۰.....	۱-۲-۲- ساختار یوم و ایام.....

- ۱۱ ..... ۲-۲-۲- ریشه یوم و ایام
- ۱۱ ..... ۳-۲-۲- معانی یوم در کتابهای لغت
- ۱۳ ..... ۴-۲-۲- یوم در ترکیبهای عربی
- ۱۴ ..... ۳-۲-۳- ایام در کتابهای لغت
- ۱۵ ..... ۴-۲-۴- ایام در ترکیبهای عربی
- ۱۶ ..... ۵-۲-۵- یوم و ایام در اشعار عرب
- ۱۶ ..... ۱-۵-۲- یوم و ایام در شعر جاهلی
- ۱۷ ..... ۱-۱-۵-۲- یوم در شعر جاهلی
- ۲۱ ..... ۲-۱-۵-۲- ایام در اشعار جاهلی
- ۲۳ ..... ۲-۵-۲- یوم و ایام در اشعار مخضرمین
- ۲۶ ..... ۱-۲-۵-۲- کاربرد یوم در شعر مخضرمین
- ۲۷ ..... ۲-۲-۵-۲- ایام در اشعار مخضرمین
- ۲۷ ..... ۳-۵-۲- یوم و ایام در شعر دوره اسلامی
- ۳۰ ..... ۱-۳-۵-۲- یوم در شعر اسلامی
- ۳۰ ..... ۲-۳-۵-۲- ایام در اشعار اسلامی
- ۳۱ ..... ۶-۲-۶- یوم و ایام در ضرب المثل های عربی
- ۳۱ ..... ۱-۶-۲- یوم در ضرب المثل

۳۵ ..... ۲-۶-۲- ایام در ضرب المثل

۳۷ ..... ۲-۷- نتیجه گیری

فصل سوم: معناشناسی توصیفی یوم و ایام در قرآن

۳۸ ..... ۳-۱- مقدمه

۳۸ ..... ۳-۲- فراوانی کاربرد یوم و ایام در قرآن

۳۸ ..... ۳-۲-۱- فراوانی کاربرد یوم در قرآن

۴۱ ..... ۳-۲-۲- فراوانی کاربرد ایام در قرآن

۴۲ ..... ۳-۳- معانی یوم و ایام در قرآن

۴۲ ..... ۳-۳-۱- معانی یوم در قرآن

۶۹ ..... ۳-۳-۲- معانی ایام در قرآن

۸۰ ..... ۳-۴- یومئذ در قرآن

۸۲ ..... ۳-۵- خلقت آسمان ها و زمین و دیدگاه ها درباره این موضوع

۹۰ ..... ۳-۶- نتیجه گیری

فصل چهارم: نتیجه گیری

۹۱ ..... ۴-۱- نتایج

۹۲ ..... ۴-۲- پیشنهادات

۹۴ ..... فهرست منابع

مقدمه

شناخت و فهم چستی کلام خدا از دیرباز همواره ذهن و روان اندیشمندان و دانش پژوهان مسلمان و غیر مسلمان را به خود مشغول داشته است. تعمق اندیشمندان مسلمان در آثار ادبی همچون لغت، معانی، بیان، فراگیری علوم مقدماتی تفسیر، اصول فقه، کلام، علوم قرآن و ... از تلاش ها و روش های مورد استفاده جهت بازشناخت و درک این کتاب آسمانی بوده است.

از آنجا که عربی قرآن، عربی پیشرفته ای است و نیز گستردگی بیان قرآن، ذو مراتب بودن و لایه لایه بودن متن آن، پژوهندگان را نیازمند بکارگیری روش ها و ابزارهای درک مفهوم از جمله معناشناسی میسازد. نقش اساسی علم معنی شناسی این است که صور مختلف انتقال و تغییر و تحول معانی را بررسی کند، معانی عادی آنها را از یکدیگر جدا سازد و حتی سعی کند تا برای هر مورد معین، نامی خاص فراهم آورد.^۱

واژه یوم ۴۷۵ مرتبه، ایام ۲۷ مرتبه و یومئذ ۷۰ مرتبه در متن قرآن آورده شده اند. این واژگان برای بیان مفاهیمی اساسی و مهم در قرآن از جمله در آیات هفت گانه مربوط به مراحل خلقت، آیات مرتبط با معاد و نیز اشاره به وقایع مهم تاریخی، ایام تشریق و ... به کار برده شده اند. لذا با توجه به فراوانی و همجواری های این واژگان در آیات قرآن مفهوم شناسی آنها اهمیت می یابد.

در این پژوهش که به روش کتابخانه ای و با استفاده از کتب معتبر تفسیری و تاریخی انجام و در چهار فصل به نگارش درآمده، نگارنده در فصل آغازین ضمن تبیین کلیات و اهمیت موضوع به بیان فرضیات و نکاتی در خصوص معنا شناسی، تاریخچه و مفاهیم اساسی آن پرداخته است.

در فصل دوم تحت عنوان «معنا شناسی تاریخی واژگان یوم و ایام» معانی مختلف این واژگان در کتب معتبر لغت، ضرب المثل و اشعار دوره های جاهلی، مخضرمین و اسلامی مورد بررسی و مقایسه قرار گرفته است.

---

^۱ - ساغروانیان، سیدجلیل، فرهنگ اصطلاحات زبان شناسی، چاپ اول، مشهد، نشر نما، ۱۳۶۹، ص ۴۲۴-۴۲۵.

در فصل سوم نیز که به معنانشناسی توصیفی واژگان یوم و ایام در قرآن کریم اختصاص داده شده، فراوانی کاربرد این واژگان و معانی آنها در متن قرآن مورد واکاوی قرار گرفته و فصل چهارم پایان نامه شامل بیان نتایج، یافته ها و پیشنهادات محقق میباشد.

فصل اول

کلیات

۱-۱- بیان مسئله

پژوهش‌های معناشناسی، از جمله پژوهش‌های بنیادی در تحقیقات قرآنی محسوب می‌شود که نقشی اساسی در دیگر پژوهش‌ها و برداشت‌های اجتماعی از متن قرآنی دارد. در معناشناسی تاریخی به دنبال شناخت معنای اولیه واژه، ریشه یابی و تحول معنایی آن و کاربردهای واژه در طول دوره‌های مختلف می‌باشیم. واژگان یوم و ایام در مقاطع گوناگون زمانی در معانی مختلفی به کار رفته است. کاربرد و استعمال اصلی واژه یوم زمان و وقت می‌باشد که سایر معانی مثل روز قیامت، هنگام، زمان حاضر، دوره و... به نوعی با معنی اصلی در ارتباط است. به هر حال برای روشن ساختن معنای واژگان یوم و ایام در دوره‌های مختلف زمانی و تطور معنایی آن، به بررسی این واژگان در مقطع قبل از نزول قرآن، یعنی در کتب لغت، اشعار عصر جاهلی، مخضرمین و عصر اسلامی، متون و ضرب المثل‌های عربی پرداخته می‌شود.

مطالعه شبکه روابطی که بین صورت زبان و پدیده‌های جهان خارج و مفاهیم ذهنی ما وجود دارد در قلمروی از شاخه‌های زبان‌شناسی قرار می‌گیرد که معناشناسی نامیده می‌شود.^۱ این اصطلاح نخستین بار پس از تلاش‌های "بی رئال"^۲ در خصوص شرح واژه سمانتیک جایگاه ویژه‌ای در زبان‌شناسی نوین یافته و به عنوان واژه‌ای رایج در این علم مطرح گردید. زبان‌شناسی نوین در تحول تدریجی و تاریخی خود دارای شاخه‌های نوپدید گوناگونی شده که از مهم‌ترین آنها معناشناسی می‌باشد. معناشناسی در زبان انگلیسی نام‌های متعددی دارد که مشهورترین آن واژه سمانتیک^۳ می‌باشد، اما در زبان عربی برخی آن را علم الدلاله. (به فتح و کسر دال) و برخی علم المعنی می‌نامند.^۴

---

^۱ - فضیلت، محمود، معناشناسی و معانی در زبان و ادبیات، چاپ اول، کرمانشاه، انتشارات دانشگاه رازی، ۱۳۸۵، ص ۱۵.

^۲ - M.Breal, - Essaide de Semantique paris , ۱۹۸۷, p.۵۷

^۳ Semantics

^۴ - مختار عمر، احمد، معناشناسی، ترجمه دکتر سید حسین سیدی، چاپ دوم، مشهد، انتشارات دانشگاه فردوسی، ۱۳۸۵،

از ظهور معناشناسی به مثابه ی یک علم کمتر از نیم قرن میگذرد^۱. توجه به مسایل مربوط به معنا شناسی در سالهای اخیر توسط دانشمندان زیادی صورت پذیرفته است اما از آنجا که معنا شناسی از لحاظ مطالعه، پیچیده ترین و دشوارترین شاخه های زبان شناسی می باشد لذا به سبب دشواری هایی که در تعریف و مطالعه آن وجود دارد در زمینه معناشناسی چندان پیشرفتی به دست نیامده است^۲.

در بررسی های مربوط به زبان و معنا، شناخت دقیق اصالت لغات نقشی بسیار تعیین کننده در درک درک صحیح معانی و خاستگاه های زبانی دارد تا آنجا که یکی از پژوهندگان آلمانی به نام شوکارت^۳ معتقد است که تردید های موجود در ریشه شناسی لغات همان اثرات را بر روی تحقیقات دارد که هوای مه آلوده برای کشتیها^۴.

به صورت ساده می توان هدف اصلی معناشناسی را تحلیل معنی در سطح واژه و تحلیل معنی در سطح جمله دانست. معنا شناسی فرآیندی است که میتواند قرآن پژوهان را هرچه بیشتر با واژه های قرآن آشنا کند و آن ها را در مسیر فهم بهتر آیات قرآن قرار دهد. واژگان «یوم» و «ایام» در قرآن کریم با معانی مختلفی به کار رفته اند. از آن جایی که معناشناسی شاخه ای از زبان شناسی است که سابقه آن در متون اسلامی و به خصوص واژگان قرآنی طولانی نیست و بنابراین در تحقیقات قرآنی به این مقوله آنگونه که شایسته است توجه نشده، نگارنده در این پایان نامه به بررسی معنایی واژگان «یوم و ایام» اهتمام نموده است. معنا شناسی «یوم و ایام» دو قسمت اساسی را طلب می کند:

۱- معناشناسی تاریخی

۲- معنا شناسی توصیفی

در معنا شناسی تاریخی، تغییرات و تحولات معنایی در طول زمان مورد مطالعه قرار می گیرد. بنابراین در این قسمت تغییرات معنایی را در دوره های مختلف بررسی کنیم تا بتوانیم تطورات معنا را به

---

^۱ - لاینز، جان، مقدمه ای بر معناشناسی زبان شناختی، ترجمه حسین واله، تهران، چاپ اول، انتشارات گام نو، ۱۳۸۳، ص ۱۱.

^۲ - فضیلت، ص ۱۶.

^۳ - Shukart.

^۴ - خداپرست، علی اکبر، اطلاع رسانی و کتابداری، بی جا، کیهان فرهنگی، ۱۳۶۶، شماره ۴، ص ۱۳-۱۵.

دست آوریم. در این روش که گاهی سماسیولوژی^۱ نیز نامیده میشود مهم ترین مشغله زبان شناسان موضوع تغییر معنا، جنبه های این تغییر، علل وقوع آن و عوامل تاثیر گذار در مرگ و حیات واژگان میباشد.^۲

منظور از معناشناسی تاریخی، شناخت معنای اولیه و وضعی واژه و تطور معنایی آن در طول حیات لغوی اش می باشد.^۳

اساساً اصطلاح معنی شناسی برای نخستین بار به تحول و تکامل معنی در طول زمان اطلاق گردیده و بخش اعظم پژوهش هایی که در این زمینه انجام یافته از نوع تاریخی یعنی مطالعه تغییرات در طول زمان بوده است.^۴

در معنا شناسی توصیفی تنها در یک مقطع زمانی خاص به توصیف معنای یک واژه با توجه به بافت کلامی که در آن قرار گرفته است، پرداخته می شود. این نوع معناشناسی به مطالعه رابطه معنایی واژگان در یک حوزه معنایی خاص می پردازد.^۵ در این نوع معناشناسی تلاش می شود، با در نظر گرفتن آیات قرآن و هم جوارهای یوم و ایام، معنای این واژگان در قرآن شناسایی و حوزه معنایی آنها مطالعه گردد. و ان شا الله پس از بررسی به نتایج روشنی دست خواهیم یافت.

۱-۲- سوالات تحقیق

- ۱- آیا واژگان یوم و ایام در طول تاریخ دارای تحولات معنایی بوده است؟
- ۲- آیا بین واژگان «یوم و ایام» در آیات قرآن کریم، شباهت معنایی وجود دارد؟
- ۳- آیا بین واژگان یوم و ایام و ترکیبات مشتق از این واژگان تفاوت معنایی وجود دارد؟

۱-۳- فرضیه های تحقیق

^۱ Semasiology.

^۲ - مختار عمر، ص ۱۹.

^۳ - نکونام، جعفر، روش تحقیق، چاپ ششم، قم، دانشگاه قم، ۱۳۹۰، ص ۲۲-۲۳.

^۴ - پالمر، فرانک، نگاهی تازه به معناشناسی، ترجمه کورش صفوی، چاپ اول، تهران، نشر مرکز، بی تا، ص ۲۹.

^۵ - ایزوتسو، توشی هیکو، خدا و انسان در قرآن، ترجمه احمد آرام، چاپ چهارم، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۴، ص ۳۹.

۱- واژگان یوم و ایام در طول زمان از نظر معنا شناسی دستخوش تغییرات مفهومی و معنایی چشمگیری نشده اند.

۲- واژگان «یوم و ایام» در آیات قرآن کریم، دارای شباهت های معنایی میباشند.

۳- از نظر معناشناسی بین واژگان یوم و ایام و ترکیبات مشتق از آنها تفاوت های جزئی وجود دارد.

۱-۴- اهداف تحقیق

۱-۴-۱- هدف کلی: معناشناسی واژگان یوم و ایام در قرآن

۱-۴-۲- اهداف جزئی:

۱- آشنایی با علم معنا شناسی و کاربرد آن در شناخت مفردات قرآن.

۲- معناشناسی توصیفی واژگان یوم و ایام و شناخت معانی آیات .

۳- معناشناسی تاریخی واژگان یوم و ایام و شناخت معانی و کاربرد واژگان در دوره های مختلف

تاریخی.

۴- تفاوت شناسی تاریخی کاربرد واژگان یوم و ایام و ترکیبات آنها.

۱-۵- اهمیت و ضرورت تحقیق:

معنا شناسی واژگان قرآنی یکی از مهم ترین روش های فهم صحیح قرآن می باشد. پژوهش در این

زمینه از این جهت مهم و ضروری می باشد که با در نظر داشتن کاربردهای مختلف واژگان در اشعار،

متون، ضرب المثل و آیات قرآن کریم می توان به معنای دقیق واژه پی برد.

لذا ضروری است که به صورت دقیق و عمیق در خصوص معنا شناسی واژگان قرآن و کاربرد های

مختلف آن پژوهش های لازم صورت پذیرد.

۱-۶- روش تحقیق

روش تحقیق در این پایان نامه کتابخانه ای است، و نگارنده با مراجعه به قرآن کریم و کتاب های معتبر تفسیری، علوم قرآنی، فرهنگ های لغت، و کتاب های شعر و ضرب المثل عربی به جمع آوری اطلاعات پرداخته است. پس از آن نیز به پردازش و تحلیل داده ها پرداخته و بررسی های لازم در خصوص معناشناسی تاریخی و توصیفی واژگان «یوم و ایام» صورت گرفته و مثال هایی از اشعار، ترکیبات و ضرب المثل های عربی و آیات قرآن کریم بیان شده و سپس در مرحله تدوین و نگارش قرار گرفته است.

۱-۷- پیشینه تحقیق:

در زمینه معناشناسی یوم و ایام مطالب و نظراتی به صورت گذرا در کتب معتبر لغت و تفسیر بیان شده است. که از این منابع می توان به کتاب های ذیل اشاره نمود:

واژه شناسی و کتب لغت

کتاب العین، خلیل بن احمد فراهیدی

المفردات فی غریب القرآن، حسین بن محمد راغب اصفهانی

مجمع البحرین، فخر الدین طریحی

التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، حسن مصطفوی

لسان العرب، محمد بن مکرم ابن منظور

قاموس قرآن، سید علی اکبر قرشی

کتب تفسیری

التبیان فی تفسیر القرآن، الشیخ الطوسی

المیزان فی تفسیر القرآن، علامه طباطبائی

مجمع البیان فی تفسیر القرآن، الشیخ طبرسی

الکشاف عن حقائق غوامض التنزیل، علامه الزمخشری

تفسیر نمونه، ناصر مکارم شیرازی

و هم چنین آثاری مانند محجه البیضاء اثر ملا محسن فیض کاشانی نیز به این بحث پرداخته اند.

مقالات

اطلاع رسانی و کتابداری، علی اکبر خداپرست.

نام ها و اوصاف قیامت در قرآن، مرزبان کریمی.

راز بروز تدریج در آفرینش، رضا وطن دوست.

معناشناسی شناختی قرآن، علیرضا قائمی نیا.

نظریه معناشناسی دستوری و زمینه کاربرد آن در مطالعات قرآنی، احمد پاکتچی.

فصل دوم

معناشناسی تاریخی یوم و ایام

۲-۱- مقدمه

از نیمه قرن بیستم توجه به زبان رفته رفته به کانون تاملات نظری تبدیل گردید.^۱ زبان عبارت است از صوت ها و آوایی که هر قومی هدف ها و غرض های خود را به وسیله آن بیان میکند.^۲ زبان پدیده ایست غیرمادی همچون عرف و عادت ها. برشمردن پدیده های مادی و توصیف آن ها ممکن است، ولی پژوهشگر در پدیده های غیر مادی با مجموعه ای از عناصر نامرئی مواجه می شود که اجزای آن کاملاً با هم در آمیخته اند.^۳

از جمله ویژگی های زبان قراردادی بودن آن می باشد به این مفهوم که میان صورت (صوت) و معنا رابطه ای ذاتی وجود ندارد و رابطه ای که میان کلمات و معانی آنها وجود دارد بر اثر قرارداد اجتماعی نانوشته ای و طی سالیان دراز به وجود آمده است.^۴

در این فصل به معنانشناسی تاریخی واژگان یوم و ایام خواهیم پرداخت. در معنانشناسی تاریخی به دنبال شناخت معنای اولیه واژه، ریشه یابی و تحول معنایی آن و کاربرد واژه در طول دوره های مختلف می باشیم. واژگان یوم و ایام در مقاطع گوناگون زمانی در معانی مختلف به کار رفته است. کاربرد و استعمال اصلی واژه یوم، وقت و زمان می باشد که سایر معانی روز قیامت، هنگام، زمان حاضر، دوره و ... به نوعی با معنی اصلی در ارتباط است. به هر حال برای روشن ساختن معنای واژگان یوم و ایام در دوره های مختلف زمانی و تطور معنایی آن، به بررسی این واژگان در مقطع قبل از نزول قرآن، یعنی در کتب لغت، اشعار عصر جاهلی، مخضرمین و عصر اسلامی، متون و ضرب المثل های عربی پرداخته می شود.

۲-۲- بررسی واژگان یوم و ایام در کتاب های لغت

---

^۱- باطنی، محمد رضا، مسائل زبان شناسی نوین، تهران، آگاه، ۱۳۵۴، ص ۱۲.

^۲- ابن جنی، ابی الفتح عثمان، الخصائص، تحقیق محمد علی النجار، بیروت، عالم الکتب، بی تا، ج ۱، ص ۳۳.

^۳- فهمی حجازی، محمود، زبان شناسی عربی، ترجمه حسین سیدی، چاپ اول، تهران، سمت و آستان قدس رضوی، ۱۳۷۹، ص ۱۹.

^۴- فضیلت، ص ۱۱.

واژگان یوم و ایام در زبان عربی به معانی گوناگونی به کار می روند که این معانی در کتاب های معتبر لغت عربی بیان شده است. در این قسمت به بررسی واژگان یوم و ایام خواهیم پرداخت و این واژگان را در کتاب های لغت و سپس در ترکیب های عربی بررسی خواهیم کرد.

۲-۲-۱- ساختار یوم و ایام

از آن جایی که واژگان «یوم و ایام» از یک ریشه هستند و ساختار یوم به عنوان ریشه کلمه ایام به کار می رود، در این قسمت هر دو واژه را در کنار یکدیگر بررسی خواهیم نمود.

در مورد ساختار کلمه «یوم» در کتاب های لغت گفته اند: یوم کلمه ای است اسم جنس، صحیح الاخر و مذکر^۱، تشبیه کلمه یوم، یومین می باشد و جمع آن ایام است و فقط بر همین وزن جمع مکسر بسته می شود. اصل کلمه ایام، ایوام بوده است^۲ ولی عرب هر گاه در کلمه ای واو و یاء را در کنار هم ببیند و اولی ساکن باشد، آن ها را ادغام می کند و یاء را غالب می داند، چه قبل از واو باشد و چه بعد از آن. اما در برخی کلمات مثل **الفتوة** و **الهوة** به ندرت واو را غلبه می دهند^۳.

هم چنین عرب گاهی جمع های مکسر را مونث محسوب می کنند به همین دلیل می گویند: «**الایام مبارکه و شریفة**»^۴ و برای ایام صفت مونث به کار می برند. و هر گاه به معنی زمان و هنگام به کار برده شوند مذکر محسوب می شود^۵. جمع جمع کلمه یوم، ایاویم می باشد^۶.

۲-۲-۲- ریشه یوم و ایام

---

^۱ فیومی، احمد بن محمد، المصباح المنیر، بی جا، دارالفکر، بی تا، ص ۳۵۲؛ مصطفوی، حسن، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۶۰، ج ۱۴، ص ۲۷۹.

^۲ طریحی، فخر الدین، مجمع البحرین، تحقیق سید احمد حسینی، چاپ سوم، تهران، کتابفروشی مرتضوی، ۱۳۷۵، ج ۶، ص ۱۹۱؛ ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، چاپ سوم، بیروت، دار صادر، ۱۴۱۴ق، ج ۱۲، ص ۶۵۰؛ فیومی، ص ۳۵۲؛ فیروزآبادی، مجد الدین محمد بن یعقوب، قاموس المحیط، بیروت، دارالجیل، بی تا، ص ۱۹۵.

^۳ فراهیدی، خلیل بن احمد، کتاب العین، چاپ دوم، قم، انتشارات هجرت، ۱۴۱۰ق، ج ۸، ص ۴۳۳؛ ابن منظور، ج ۱۲، ص ۶۵۰.

^۴ فیومی، ص ۳۵۲؛ مصطفوی، ج ۱۴، ص ۲۷۹.

^۵ همان.

^۶ - رحیمی اردستانی، مصطفی، ترجمه المنجد، چاپ اول، تهران، انتشارات صبا، ۱۳۷۷ش، ج ۲، ص ۱۳۱۰؛ مهیار، رضا، فرهنگ ابجدی عربی-فارسی، بی جا، بی تا، ص ۸.

در مورد ریشه کلمه یوم آمده است: الیاء و الواو و المیم کلمه یوم را تشکیل داده است^۱ و اصل معنای ماده و ریشه یوم به زمان مشخص اطلاق می شود؛ چه طولانی باشد چه کوتاه، در دنیای ماده باشد باشد و یا ماوراء آن و چه شب باشد و یا روز^۲. اما بین آن و النهار، الوقت و الحین تفاوت وجود دارد. النهار: روز، در آن جریان نور خورشید از زمان طلوع تا غروب مشاهده می شود. الوقت: وقت، زمان زمان مشخصی است که به کار، اتفاق و یا جریان خاصی محدود می شود. الحین: هنگام، زمان محدودی محدودی است که به طور مطلق نا مشخص است^۳.
با توجه به سه معنای ذکر شده می توان گفت: این سه کلمه که هر کدام معنایی جداگانه دارد و به عنوان معنای اصلی برای کلمه یوم به کار می رود.

ریشه کلمه ایام

ریشه کلمه ی ایام نیز همان طور که اشاره شد واژه ی یوم می باشد^۴.

۲-۲-۳- معنای یوم در کتاب های لغت

از نظر عرفی، روز مدت زمانی است که خورشید بالای زمین است و از نظر شرعی، روز به زمان میان طلوع فجر دوم تا غروب خورشید اطلاق می شود^۵.
در کتاب های لغت معنای مختلفی برای کلمه یوم بیان شده است که در این قسمت این معنای را به صورت مشخص مورد بررسی قرار خواهیم داد:

۱- روز^۱، که اندازه آن از سپیده دم تا غروب آفتاب می باشد. این معنا در اکثر کتب لغت برای یوم ذکر شده است. یوم را به این دلیل روز معنا می کنند زیرا در گذشته شخص اگر به هر دلیلی کاری را

---

^۱ - ابن فارس، احمد، معجم مقاییس اللغة، تحقیق عبدالسلام محمد هارون، چاپ دوم، مصر، مصطفی البابی الحلبي و اولاده، ۱۳۹۰ق، ج ۶، ص ۱۵۹.

^۲ - مصطفوی، ج ۱۴، ص ۲۷۹.

^۳ - همو، ص ۲۸۱.

^۴ - ابن فارس، ج ۶، ص ۱۵۹؛ طریحی، ج ۶، ص ۱۹۱؛ ابن منظور، ج ۱۲، ص ۶۵۰؛ فراهیدی، ج ۸، ص ۴۳۳.

^۵ - مصطفوی، ج ۱۴، ص ۲۸۰.

امروز انجام دهد و بعد از غروب آفتاب درباره اش صحبت کند، می گوید: دیروز انجام داده ام. برخی معتقدند بهتر است بگویند: در روزی که تازه گذشته است.^۲

۲- **سختی و حادثه**، ایوم به معنای ال کون به معنی حادثه و دشواری نیز به کار می رود. مثلاً

می شود: «نعم الاخ فلان فی الیوم اذا نزل بنا»: یعنی هر گاه مصیبت و حادثه ای بر ما وارد بشود.^۳

۳- **روز خورشیدی حقیقی**، زمانی است در بین مرور نقطه اعتدال بهاری در خط حرکت

دو بار پی در پی که از مدت گردش زمین بر محور خود به جزئی در صد ثانیه کوتاه تر است.^۴

۴- زمانی میان مرور خورشید در خط حرکت که دو بار پی در پی است و بر آن «**الیوم**

الشمسی المعدل»^۵، اطلاق می شود.

۵- **بزرگداشت و تعظیم**،^۶ گاهی منظور از یوم تعظیم و بزرگداشت می باشد. مانند عبارت «

الیوم یومک»: امروز روز تو است. که یوم در این عبارت به منظور بزرگداشت و تشویق ذکر شده است.

۶- **مطلق وقت و زمان**،^۷ در این مورد گفته شده است: «ذخرتک لهذا الیوم»: تو را برای این

روز ذخیره کرده ام. یعنی برای زمانی که تو را نیاز دارم. در این جا منظور از یوم مطلق وقت و زمان است چه روز و چه شب و صرف زمان مد نظر است.

---

^۱ - قرشی، سید علی اکبر، قاموس قرآن، چاپ ششم، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۱، ص ۲۸۰؛ راغب اصفهانی، حسین بن محمد، المفردات فی غریب القرآن، تحقیق صفوان عدنان داوودی، چاپ اول، دمشق-بیروت، دارالعلم الدار الشامیه، ۱۴۱۲، ص ۸۹۴؛ طریحی، ج ۶، ص ۱۹۱؛ فیومی، ص ۳۵۲؛ فراهیدی، ص ۴۳۳.

^۲ - مصطفوی، ص ۲۷۹؛ فیومی، ص ۳۵۲.

^۳ - ابن منظور، ج ۱۲، ص ۶۵۲؛ فراهیدی، ج ۸، ص ۴۳۳.

^۴ - مهیار، ص ۸.

^۵ - همان.

^۶ - مصطفوی، ص ۲۸۰؛ ابن منظور، ج ۱۲، ص ۶۵۰.

^۷ - مصطفوی، ص ۲۸۰.

۷- **مدتی از زمان و وقت**^۱، مدتی از زمان را نیز یوم می گویند. چنانکه امام علی (ع) نیز فرموده اند: «الدَّهْرُ يَوْمَانِ يَوْمٌ لَكَ وَ يَوْمٌ عَلَيْكَ»^۲: دنیا دو زمان است، زمانی به خیر تو و زمانی بر علیه تو.

۸- **زمان حاضر**، وقتی گفته می شود: «انا اليوم أفعال كذا»: امروز این کار را انجام می دهم، منظور همان روز خاص نیست بلکه منظور زمان حاضر است. سیبویه این نظر را نقل کرده است و آیه شریفه «الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ» (المائدة/۳) (امروز دین شما را برایتان کامل کردم) را نیز از این نوع دانسته اند.^۳

۹- **روز قیامت**، مانند عبارت «ال سَائِبَةُ و ال الصَّدَقَةُ لِيَوْمِهِمْ» که منظور از «یومهم» روز قیامت می باشد. یعنی ثواب روز قیامت به وسیله صدقه و بخشش مد نظر است.^۴

۱۰- **روز سخت**، اعراب به روز سخت «یومٌ ذو آیامٍ و یومٌ ذو آیایم» می گویند و علت این نامگذاری به خاطر طولانی بودن شر آن روز بر اهل آن می باشد.^۵

۲-۲-۴- یوم در ترکیب های عربی

در این قسمت به ترکیب های عربی که یوم در آن ها به کار رفته است اشاره می کنیم. یوم در این ترکیب ها همراه با کلمات دیگر، معانی دیگری به خود گرفته است که عبارتند از:

۱- «ابنُ الْيَوْمِ» (یوم با ال)، در مورد معنای این ترکیب گفته اند:

الف) آن که فقط به فکر خود باشد.^۶

ب) آن که زمان حال را به خوشی سپری کند و نسبت به آینده بی خیال باشد.^۷

^۱ - قرشی، ج ۷، ص ۲۸۰.

^۲ - نهج البلاغه، ترجمه محمد دشتی، چاپ یازدهم، قم، موسسه فرهنگی تحقیقاتی امیر المومنین (ع)، ۱۳۸۲ ش، ص ۵۱۸، حکمت ۳۹۶.

^۳ - مصطفوی، ص ۲۷۹؛ قرشی، ج ۷، ص ۲۸۰.

^۴ - ابن منظور، ج ۱۲، ص ۶۵۰.

^۵ - ابن منظور، ج ۱۲، ص ۶۵۰؛ البستانی، بطرس، محیط المحيط، بیروت، مکتبه لبنان ناشرون، ۱۹۹۷، ص ۹۹۴.

^۶ - مهیار، ص ۸.

^۷ - همان.